

ŽIVOT U DUHU - OSNOVNI VJERNIKOV POZIV

STJEPAN BALOBAN

Kaptol 29, 41000 Zagreb

Izvještaj sa znanstvenog skupa

Primljeno 2/95.

UDK 241.51

238.1

Sažetak

U postkoncilsko vrijeme se u Crkvi puno raspravlja o moralnoj problematici. Zbog toga je u medijima treći, moralni dio Katekizma Katoličke crkve pobudio veliko zanimanje. U članku se pod naslovom: *Život u Duhu - osnovni vjernikov poziv* obrađuje prvi odsjek toga, moralnog dijela Katekizma.

Autor je katekizamsku moralnu tematiku ugradio u postkoncilsku problematiku moralne teologije.

U članku se ukazuje na važnost "kristološko-pneumatološkog okvira" u koji je smješten moralni sadržaj Katekizma. Iako obrada pojedinih pojmova u Katekizmu uvijek ne odgovara postavljenom okviru, ipak možemo govoriti o kristološko-pneumatološkom usmjerenju moralnog života kršćana koji proizlazi iz Katekizma. S tim u vezi u članku se posebno obrađuju samo neke od katekizamskih tema, npr. dostojanstvo ljudske osobe, blaženstva, moralnost strasti, krepost, grijeh. Naglasak je prvenstveno na sadržaju, a zatim na katehetskoj praksi.

0. UVOD

Posljednjih nekoliko desetljeća u Crkvi se puno raspravlja o moralnim pitanjima. Krajem šezdesetih godina započela je rasprava oko "Humanae vitae". Nakon toga su krajem sedamdesetih godina nadošla veoma bitna pitanja na području bioetike, osobito umjetna oplodnja i zahvaćanje u sastav ljudskih gena. Istodobno se naširoko raspravlja o ekologiji, o etici u gospodarstvu i politici, kao i općenito o socijalnim pitanjima, čemu je posebno dao svoj udio sadašnji papa Ivan Pavao II. To su samo neka od aktualnih pitanja s područja etike ili morala o kojima se raspravljalo ili se raspravlja u Crkvi i izvan nje. U samoj teologiji ne smijemo zaboraviti rasprave o problematici grijeha i savjesti. Tematika moralne teologije

sve više dobiva na važnosti u teologiji, ali i općenito u suvremenom društvu.

Razumljivo je, stoga, da je upravo treći dio Katekizma Katoličke crkve (KKC)¹, koji je posvećen moralnoj problematici, pobudio prije i nakon objavljivanja veliko zanimanje, veće od drugih dijelova Katekizma. Taj je dio Katekizma najviše pretrađivan i dorađivan prije konačne redakcije. O tome svjedoče traženja brojnih episkopa-

¹ Usp. hrvatski prijevod Katekizma, HRVATSKA BIŠKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994, str. 435-619. KKC je skraćenica za "Katekizam Katoličke crkve 1992", koji je podijeljen prema brojevima od 1 do 2865. Brojevi koji se u daljnjem tekstu pojavljuju odnose se na brojeve u Katekizmu.

ta da se prije konačnog teksta treći dio Katekizma još jednom temeljito preradi.²

Poslije njegova objavljivanja novine i općenito mediji pokazali su osobito zanimanje za neka pitanja iz moralnog dijela Katekizma, kao što su npr. smrtna kazna, igre na sreću i karte, tzv. "novi grijesi"³ i drugo.

Nakon početnih odobravanja nekih dijelova i neslaganja s nekim postavkama, došlo je vrijeme zatišja i vjerojatno temeljitijih proučavanja. KKC je plod zajedničkog rada ljudi različitih teoloških usmjerenja i škola. Sve je to vidljivo i u trećem, moralnom dijelu Katekizma. To je ujedno i važan ključ za razumijevanje i analiziranje pojedinih postavki i cjelokupne sheme i sadržaja. Treba već na početku reći da je za Katekizam bitan sadržaj, a ne toliko pedagoška opcija u odnosu na kontekst katehetske prakse. Mi analiziramo sadržaj koji je bitan za svaku pedagošku opciju. Zanima nas kakav smo tekst dobili.

1. PREGLED BITNIH POJMOVA

Treći dio KKC nosi naslov "Život u Kristu". Podijeljen je u dva odsjeka. Prvi, manji dio ima znakovit naslov - "Čovjekov poziv: život u Duhu". Taj dio obuhvaća 351 broj, a u našem hrvatskom prijevodu 71 stranicu teksta.

Drugi odsjek, pod naslovom "Deset zapovijedi Božjih", je veći te obuhvaća 505 brojeva i 106 stranica hrvatskog teksta.

Katekizam slijedi tradicionalnu podjelu moralne teologije na fundamentalnu ili osnovnu moralnu teologiju (prvi odsjek) i na specijalnu moralnu teologiju (drugi odsjek). Posebna ili specijalna moralna teologija podijeljena je prema Deset zapovijedi Božjih i prema dvije zapovijedi ljubavi, tj. ljubavi prema Bogu (prve tri zapovijedi) i ljubavi prema bližnjemu (ostalih sedam zapovijedi).

Predmet ovog rada jest prvi odsjek ili fundamentalna moralna teologija s naslovom: "Čovjekov poziv: život u Duhu". Taj dio je podijeljen u tri poglavlja i obuhvaća 14 članaka.

1. poglavlje, *Dostojanstvo ljudske osobe*, je najveće i donosi većinu glavnih te-

ma koje se inače obrađuju u fundamentalnoj moralnoj teologiji. Polazna točka je članak 1: "Čovjek slika Božja". Slijede: "Naš poziv na blaženstvo" (članak 2) te "Čovjekova sloboda" (članak 3). Nakon toga Katekizam govori o sljedećim pojmovima: "Moralnost ljudskih čina" (članak 4), "Moralnost strasti" (članak 5), "Moralna savjest" (članak 6), "Krepost" (članak 7), te "Grijeħ" (članak 8). Prvo poglavlje govori o osobnoj dimenziji moralnog života.

Drugo poglavlje, *Ljudska zajednica*, govori o čovjeku u svijetu. Tematika koju obrađuje ovo poglavlje je nova za fundamentalnu moralnu teologiju. Iako neki autori drže da je mjesto ove tematike u socijalnom moralu i da se time fundamentalni moral⁴ samo opterećuje, čini se da u kristološko-pneumatološkoj perspektivi u koju je smješten moralni dio Katekizma to poglavlje nalazi svoje opravdanje. Nakon što je u 1. poglavlju u središtu zanimanja bila pojedinačna ljudska osoba, ovdje se perspektiva širi na komunitarnu dimenziju i na komunitarni karakter ljudskog poziva⁵. Teme drugog poglavlja su: "Osoba i društvo" (članak 1), "Sudjelovanje u društvenom životu" (članak 2) i "Društvena pravednost" (članak 3).

² Usp. *Interview mit Weihbischof Dr. Christoph Schoenborn*, Wien, DER WELTKATECHISMUS 1992, u: *Christlich Paedagogische Blaetter*, 105(1992), 6, str. 307. Biskup Schoenborn je bio jedan od autora i glavnih redaktora Katekizma.

³ Sredstva priopćavanja su govorila o "novim grijesima" kao da je Katekizam izmijenio listu grijeha ili već poznatom katalogu grijeha pridodao neke "nove grijeha". To je pojednostavljenje onoga što se u Katekizmu htjelo reći. Katekizam, naime, želi u svjetlu vjere protumačiti nove prilike kršćanskog života suvremena čovjeka. Izraz "novi grijesi" ne nalazimo u Katekizmu. Usp. M. VIDAL, *La morale nel "Catechismo della Chiesa Cattolica"*, u: *Rivista di teologia morale* 25(1993), 99(3), str. 364.

⁴ Usp. M. VIDAL, *La morale nel "Catechismo della Chiesa Cattolica"*, u: *Rivista di teologia morale* 25(1993), 98(2), str. 210.

⁵ Usp. S. PRIVITERA, *Sezione Prima. La vocazione dell' uomo: La vita nello Spirito*, u: R. FISICHELTA (ur.), *Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico*, Piemme, Casale Monferrato 1993, str. 965-967.

Treće poglavlje, *Božje spasenje: zakon i milost*, obuhvaća: "Moralni zakon" (članak 1), "Milost i opravdanje" (članak 2) te "Crkva, majka i učiteljica" (članak 3). Stanovita novost ovog poglavlja je u tome što se po prvi put u moralnom dijelu obrađuje tematika "Milost i opravdanje", koja se inače obrađuje u drugim dijelovima teologije. Trećim se poglavljem želi naglasiti eklezijalna dimenzija moralnog života i osobito uloga Učiteljstva Crkve u sve kompliciranijim moralnim pitanjima suvremena čovjeka.

2. KRISTOLOŠKO-PNEUMATOLOŠKI OKVIR

Svaki katekizam na neki način izražava vjernička i teološka stremljenja vremena u kojem je nastao, bilo da ih potvrđuje, bilo da ih ostavlja po strani ili ih izrijeком pobija.

Kakav je odnos Katekizma prema postkoncilskoj moralnoj teologiji? Nije jednostavno odgovoriti na to pitanje. Za jedne je postavka morala u KKC klasično-tradicionalna, a jezik Katekizma je tipičan za normativnu etiku. Unutar toga, naglašavaju autori, postoje značajne novosti koje po prvi put susrećemo u priručnicima moralne teologije Bernharda Haeringa. Novost je u tome što je unutar perspektive "Život u Kristu" smješten cijeli treći, moralni dio Katekizma. A prvi odsjek nosi naslov - "Čovjekov poziv: život u Duhu"⁶.

Drugi s dosta kritičnosti gledaju na tradicionalnu postavku morala u Katekizmu, ali stavljaju naglasak na brojne nove elemente, koje treba razvijati osobito u katehetskoj praksi. To novo, koje je ujedno i najbolje, susrećemo u pojedinim dijelovima koji čine cjelinu⁷. Jedni i drugi naglašavaju kako moralni dio Katekizma traži interpretativni rad, tj. traži na osnovu koncilskih i postkoncilskih dokumenata objašnjenja i proširenja onih mjesta koja su u Katekizmu nedovoljno obrađena ili tek dotaknuta.

U povijesti nastanka i razvoja moralne teologije veliki je utjecaj imala skolastika i sv. Toma Akvinski u svojoj teološkoj Sumi I-II, qq. 1-114. Nakon Tome nastanak

moralne teologije kao zasebne discipline vezuje se uz pojavu kazuistike. Kazuistika je u različitim varijantama i oblicima obilježila moralnu teologiju od 16. stoljeća pa sve do polovice 20. stoljeća, odnosno do promjena koje je u moralnu teologiju uveo 2. vatikanski koncil (1962. - 1965.).

Neposredno prije Koncila bilo je pokušaja koji su nastojali obnoviti tadašnju moralnu teologiju povezujući je sa Svetim pismom i općenito teologijom. Najviše utjecaja na obnovu moralne teologije imao je Bernhard Haering sa svojim najpoznatijim priručnikom "Das Gesetz Christi" ("Zakon Kristov") iz 1954. godine⁸. Taj novi priručnik moralne teologije bio je pedesetih godina našeg stoljeća pravo osvježenje. Hranjen Svetim pismom, "Zakon Kristov" daje kristocentrično usmjerenje moralnom životu kršćana, a postupno ukazuje i na ulogu Duha Svetoga u kršćanskom životu. Brojna izdanja i prijevodi na više jezika govore o pozitivnom prihvaćanju obnovljene moralne teologije⁹. To je zasigurno imalo utjecaja i na događanja na 2. vatikanskom koncilu. U dekretu "Optatam totius", o odgoju i obrazovanju svećenika, u broju 16, Koncil daje smjernice za razvoj teologije općenito pa tako i moralne teologije. To je već dobro poznati tekst, koji glasi: "Naročitu pažnju treba posvetiti usavršavanju moralne teologije. Znanstveno izlaganje tog predmeta treba temeljitije hraniti naukom Svetog pisma. Ona treba rasvijetliti uzvišeni poziv vjernika u Kristu i njihovu

⁶ Usp. isto, str. 957-958.

⁷ Usp. M. VIDAL, *La morale nel "Catechismo della Chiesa Cattolica*, u: *Rivista di teologia morale* 25(1993), 98(2), str. 226.

⁸ Usp. B. HAERING, *Das Gesetz Christi. Moraltheologie dargestellt fuer Priester und Laien*, Freiburg i. Br. 1954.

⁹ Do 1967. godine "Das Gesetz Christi" je doživio 8 izdanja na njemačkom jeziku, a preveden je na važnije jezike svijeta kojima govore kršćani. Do 1969. godine u cijelom svijetu je bilo tiskano oko 200.000 primjeraka, usp. S. BALOBAN, *Spirito e vita cristiana nella teologia morale di Bernhard Haering. Dissertatio ad Doctoratum in Theologia morali consequendum*, Roma 1988, str. 54-55. Hrvatski prijevod, *Kristov Zakon*, sv. 1, Zagreb, 1973; sv. 2, Zagreb, 1980.

obavezu da u ljubavi donesu plod za život svijeta.”¹⁰

Prema 2. vatikanskom koncilu usavršavanje moralne teologije pretpostavlja znanstveno izlaganje te hranjenje Svetim pismom. “Uzvišeni poziv vjernika u Kristu” upućuje na to da je Isus Krist u središtu moralnog života kršćana. Koncil naglašava kristocentričnost morala i poziva na obnovu moralne teologije. Uočavaju li se u Katekizmu 1992. znakovi te obnove?

Već na prvi pogled u prvom odsjeku trećeg dijela Katekizma ima, kako u nekim postavkama tako i u podjelama, znakova prijašnjih vremena (npr. moralnost ljudskih čina, moralnost strasti, kreposti...). Ipak, okvir unutar kojeg se govori o moralnoj tematici, odgovara smjernicama zacrtanim na 2. vatikanskom koncilu u dekretu “*Optatam Totius*”, br. 16.

Taj okvir je kristološko-pneumatološki. Glavni naslov 3. dijela Katekizma glasi: “Život u Kristu”, tj. moralni život kršćanina treba promatrati kao život u Kristu. Prema tome glavni naslov upućuje na kristocentričnost morala. Naslov 1. odsjeka, ili naslov fundamentalnog morala “Čovjekov poziv: život u Duhu”, upućuje na pneumatološko obilježje moralnog djelovanja. Sve ono što dolazi unutar tog naslova (savjest, grijeh, zakon, kreposti..) dobiva na neki način pneumatološko obilježje. To je s obzirom na okvir u kojem je smješten sadržaj. Drugo je pitanje koliko sadržaj Katekizma stvarno ocrtava pneumatološko obilježje, odnosno koliko se u obradi pojedinih pojmova primjećuje uloga i mjesto Duha Svetoga.

Isus Krist je svoje sljedbenike pozvao na život po Duhu. Stoga je opravdano da je naslov ovog izlaganja - “Život u Duhu: osnovni vjernikov poziv”. Tim naslovom želi se pokazati da pneumatološka dimenzija kršćanskog života, “život u Duhu”, bitno ulazi u moralni život kršćanina. Br. 1699, koji je na početku prvog odsjeka trećeg dijela Katekizma, sintetizira i ujedno daje općenite smjernice unutar kojih se treba odvijati moralni život kršćana. Taj programatski tekst glasi: “Životom u Duhu Svetom ostvaruje se čovjekov poziv (prvo po-

glavlje). Taj se život sastoji u božanskoj ljubavi i ljudskoj solidarnosti (drugo poglavlje). On nam je darovan kao spasenje (treće poglavlje).” (br. 1699)

Proizlazi da je moralni život kršćana u Katekizmu shvaćen kao život u Kristu, kao nasljedovanje Krista po Duhu Svetome¹¹. Iz uvodnih brojeva trećeg dijela Katekizma možemo prilično lako iščitati kristološko usmjerenje u moralnom životu kršćana. Karakterističan tekst za ulogu Krista u kršćanskom životu pronalazimo u br. 1694: “U nasljedovanju Krista i u jedinstvu s njim (usp. Iv 15,5), kršćani mogu biti ‘nasljedovatelji Božji kao djeca ljubljena’ i hodati u ljubavi (Ef 5,1), usklađujući svoje misli, riječi i djela s osjećajima kakvi su bili u Kristu Isusu (Fil 2,5) i nasljedujući njegov primjer (usp. Iv 13, 12-16).”¹²

Puno je teže u Katekizmu, zbog malog broja biblijskih citata, iščitati pneumatološku dimenziju moralnog života kršćana. Ta dimenzija svakako postoji u naslovu. Mi ćemo pokušati na temelju odnosa Isus Krist - Duh Sveti ukazati na ulogu Duha Svetoga u moralnom životu kršćana.

Krist je u Katekizmu prikazan kao slika “nevidljivog Boga” (Kol 1,15), a čovjek kao onaj tko je stvoren na “sliku Božju” (usp. br. 1701). “Božanska slika prisutna je u svakom čovjeku” (br. 1702). Krist poziva čovjeka na nasljedovanje. No ne radi se o vanjskom nasljedovanju Kristova života. Pomoću dara Duha Svetoga Krist dijalogizira s pojedinim vjernikom i sa cijelom crkvenom zajednicom. Duhu povjerava “zadaću poučavati, osvjetljavati, prisjećati na sve ono što je On rekao. Potpuno, i u mjeri u kojoj je to jednom ljudskom biću moguće, kršćanin može u Duhu ostvariti ideal moralnog života koji je nasljedovanje

¹⁰ Dekret “*Optatam Totius*” o odgoju i obrazovanju svećenika, u: II VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970, str. 349.

¹¹ Više o tome vidi u: S. PRIVITERA, *op. cit.*, 960-965. O kristološko-pneumatološkoj dimenziji morala vidi u: S. BALOBAN, *op. cit.*

¹² Biblijski navodi koji se u Katekizmu nalaze u bilješkama ovdje su zbog preglednosti stavljeni u tekst.

svetosti Boga Oca slijedeći primjer njegova Sina Isusa.¹³

Isus je svojim učenicima obećao Duha Branitelja, kojega će poslati Otac: "I ja ću moliti Oca i on će vam dati drugoga Branitelja da bude s vama" (Iv 14, 16). Krist će poučavati svoje učenike po daru Duha Svetoga, unutarnjeg učitelja koji će ih voditi otkrivanju istine vjere i morala. Kao Duh istine, Duh Sveti će poučavati Kristove učenike u svemu: "Branitelj-Duh Sveti, koga će Otac poslati u moje ime, poučavat će vas o svemu i dozivati vam u pamet sve što vam ja rekoh." (Iv 14, 26)

O odnosu Isusa Krista i Duha Svetoga, koji bitno utječe na kršćanski život, govori se u br. 1695: "'Opravdani u imenu Gospodina našega Isusa Krista i u Duhu Boga našega' (1 Kor 6,11), 'posvećeni' i 'pozvani da budu sveti' (1 Kor 1,2), kršćani su postali 'hram Duha Svetoga' (usp. 1 Kor 6,19). Taj 'Duh Sina' uči ih moliti Oca (usp. Gal 4,6) i, postavši njihov život, omogućuje im djelovati (usp. Gal 5,25) tako da donose 'plodove Duha' (Gal 5,22) po djelotvornoj ljubavi. Liječeći rane grijeha, Duh Sveti nas obnavlja iznutra 'duhom našega uma' (Ef 4,23), prosvjetljuje nas i snaži da živimo kao 'djeca svjetlosti' (Ef 5,8), u 'svakoj dobroti, pravednosti i istini' (Ef 5,9)."

Kršćanina Duh potiče iznutra da bi mogao vidjeti i razumjeti i ono što inače ne bi sam po sebi uspio. Sve to se očituje u konkretnom životu, u pitanju savjesti, u donošenju odluka, u trpljenju, u odnosu prema obvezama, u poštenju, u traženju istine i borbi za nju, u ustrajnosti, u vjernosti, u pravednosti, u borbi za mir...

Povezanost s Duhom Svetim osobito dolazi do izražaja u odnosu prema ljudskoj slobodi. Stvorena na sliku Božju, ljudska osoba je slobodna i odgovorna. Po daru Duha Svetoga kršćanin stječe gospodstvo nad slobodom. Što smo poučljiviji poticajima milosti, "to nam više raste nutarnja sloboda i sigurnost u kušnjama kao i pred pritiscima i prinudama vanjskog svijeta. Djelovanjem milosti Duh Sveti nas odgaja za duhovnu slobodu da nas učini slobodnim suradnicima svoga djela u Crkvi i u svijetu" (br. 1742).

Sloboda je dar koji se stječe. Treba težiti za slobodom a do nje se dolazi čineći dobro: "Što čovjek više čini dobro, to je slobodniji. Prava je sloboda u služenju dobru i pravednosti. Izbor neposlušnosti i zla zloupotreba je slobode i vodi u ropstvo grijeha (usp. Rim 6,17)" (br. 1733).

Vrijeme nakon 2. vatikanskog koncila nazvano je "periodom Duha Svetoga", jer se s jedne strane puno pisalo i raspravljalo o ulozi Duha Svetoga u kršćanskom životu, a s druge strane razvili su se različiti duhovni pokreti koji su u praksi svjedočili prisutnost Duha Svetoga¹⁴.

U moralnoj teologiji bilježimo također povećano zanimanje za ulogu Duha Svetoga, osobito u djelu Bernharda Haeringa. Njegov, na početku kristocentrički usmjeren moral s vremenom sve više dobiva pneumatološka obilježja tako da bismo mogli govoriti o kristološko-pneumatološkom obilježju moralnog života kršćana. To obilježje je jače u teoretskim promišljanjima nego u konkretnoj obradi pojedinih važnih pojmova, kao što su npr. savjest, sloboda, grijeh... Budućnost će pokazati hoće li se obnova moralne teologije događati u kristološko-pneumatološkoj viziji. Svakako je značajno da u moralnom dijelu Katekizma susrećemo kristološko-pneumatološki okvir unutar kojeg se govori o moralnim temama. U uvodu, naime, u treći, moralni dio Katekizma naglašava se da je prvo i posljednje uporište kateheze "uvijek sam Isus Krist, koji je 'Put, Istina i Život' (Iv 14,6)" (br. 1698). A kateheza o 'novosti života' (Rim 6,4) u Kristu mora biti prije svega "kateheza o Duhu Svetom", nutarnjem Učitelju života po Kristu, milom gostu i prijatelju koji nadahnjuje, vodi, ispravlja i utvrđuje taj život" (br. 1697).

3. TEME KOJE POBUĐUJU ZANIMANJE

Prvi odsjek trećeg, moralnog dijela Katekizma ima niz važnih tema kako za kršćanski i redovnički život tako i za katehezu. Pojmovi kao što su sloboda, blaženstva,

¹³ S. PRIVITERA, op. cit., 962.

¹⁴ Usp. S. BALOBAN, op. cit., 1-45.

savjest, dostojanstvo ljudske osobe, sudjelovanje u društvenom životu aktualni su i za današnjeg mladog čovjeka. KKC ne nudi metodu po kojoj ćemo npr. govoriti o grijehu ili društvenoj pravednosti. Katekizam donosi sadržaj i upućuje na neke važne okolnosti bez kojih nećemo moći adekvatno odgovoriti na sve zahtjevnija pitanja mlada čovjeka.

Što to znači da je čovjek stvoren na sliku Božju, zašto kao takav griješi i čini zlo, što znači živjeti po svojoj savjesti, koja je razlika između grijeha i zla, zašto treba poštivati vlast, zašto postoje razlike među ljudima, samo su neka od pitanja koja se veoma često postavljaju, a na koja vjeroučiteljica i vjeroučitelj trebaju dati odgovor.

Prvo valja znati u sebi jasan odgovor da bi se nakon toga pronašao ispravan način kako taj odgovor najbolje i razumljivo prenijeti djetetu, djevojci, mladiću ili pak odraslim osobama. KKC daje orijentaciju za ispravne odgovore. U nekim je pitanjima to jasnije i primjerenije našem vremenu, a u drugima traži pojašnjenja i dopunu. Katekizam prije svega daje osobnu orijentaciju. Stoga ne bi bilo dobro da u njemu tražimo određene modele za katehetsku praksu. Znamo da i najprimjenjiviji model postaje učinkovit tek ako smo i sami uvjereni u sadržaj onoga što drugima govorimo i ako smo to uvjerenje, koje u sebi nosimo, kadri prenijeti na djecu i mlade. Ovdje se konkretno obrađuju tek neke teme koje nam se čine zanimljivim i aktualnim i za katehetsku praksu. No i druge teme iz prvog odsjeka trećeg dijela Katekizma zaslužuju jednaku pozornost.¹⁵

3.1 Dostojanstvo ljudske osobe

Prvo poglavlje, koje obuhvaća najviše važnih pojmova iz osnovne moralne teologije, nosi naslov: "Dostojanstvo ljudske osobe". Pod tim naslovom se i u jednom od najvažnijih dokumenata 2. vatikanskog koncila, Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu "Gaudium et spes", govori o grijehu, o savjesti, o slobodi.¹⁶ Danas se puno, na razne načine i sa svih strana govori o ljudskom dostojanstvu. Ljudi različitih uvjerenja slažu se u onome što

je tako lijepo izrekao 2. vatikanski koncil: "Po gotovo istom uvjerenju vjernika i nevjernika sve na zemlji treba biti uređeno prema čovjeku kao svom središtu i vrhuncu."¹⁷ Dostojanstvo svake ljudske osobe proizlazi iz toga što je čovjek stvoren na sliku Božju. Post 1,27 bilježi ovu istinu o čovjeku: "Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih." U svojem tumačenju čovjeka kao slike Božje Katekizam se uglavnom služi Pastoralnom konstitucijom o Crkvi u suvremenom svijetu "Gaudium et spes". Čovjek je obdaren slobodom kao "izuzetnim znakom slike Božje" (br. 1705, GS, br. 17).

Dostojanstvo čovjeka zahtijeva, naglašava "Gaudium et spes", "da radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom pritisku"¹⁸. Čovjek je već u početku zloupotrijebio svoju slobodu tako što je sagriješio. Ali Isus Krist nas je svojom mukom oslobodio od grijeha. "On nam je zaslužio novi život u Duhu Svetom" (br. 1708)

3.2 Poziv na blaženstvo

Nakon govora o čovjeku kao slici Božjoj (članak 1), Katekizam govori o "Našem pozivu na blaženstvo" (članak 2). Tu je prisutna biblijska inspiracija. Katekizam kao da želi ukorijeniti moral u blaženstva¹⁹, jer govor o blaženstvu smješta na početak moralnog dijela. Slijedi konstatacija: "Blaženstva su u središtu Isusova propovijedanja" (br. 1716), a blaženstva su citirana prema Mt 5,3-12. Nakon toga Katekizam go-

¹⁵ Cijelo 2. poglavlje pod naslovom: "Ljudska zajednica" posvećeno je socijalnoj problematici. To veoma zanimljivo i važno područje obrađeno je u članku: S. BALOBAN, *Socijalna problematika u Katekizmu Katoličke crkve 1992*, u: *Bogoslovna smotra* LXV(1995) 1, str. 124-126.

¹⁶ Usp. *Pastoralna konstitucija "Gaudium et spes" o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: DRUGI Vatikanski koncil, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970, br. 12 ss., str. 635-641.

¹⁷ *Isto*, br. 12, str. 635.

¹⁸ *Isto*, br. 17, str. 641.

vori o "čežnji za srećom" (br. 1718-1719). "Blaženstva odgovaraju urođenoj čežnji za srećom. Ta sreća je izvorno božanska: Bog ju je čovjeku usadio u srce da ga privuče k sebi, jer je samo on može ispuniti" (br. 1718). Moralna vizija, dakle, kao čežnja za srećom ili etika sreće. Na taj način evanđeoska blaženstva izražavaju karakterističnu fizionomiju kršćanskog morala: "Blaženstva ocrtavaju lice Isusa Krista i opisuju njegovu ljubav; izražavaju poziv vjernika pridruženih slavi njegove Muke i Uskrsnuća; osvjetljuju djela i stavove svojstvene kršćanskom životu; to su paradoksalna obećanja koja u nevoljama podržavaju nadu; naviještaju blagoslove i nagrade koje učenici tajanstveno već unaprijed kušaju; najprije su ostvorena u životu Djevice Marije i svih svetaca." (br. 1717)

Držimo da je takva postavka kršćanskog morala, koja izuzetno mjesto daje evanđeoskim blaženstvima, veoma inspirativna za katehezu i osobito za katekizme koji će biti načinjeni na osnovi Katekizma. Ti katekizmi trebaju dati veću važnost funkciji blaženstva u kršćanskom životu. Bilo bi dobro da su u KKC blaženstva više ucijepljena u govor na gori, a potrebno je i pojasniti što znači da blaženstva odgovaraju "urođenoj čežnji za srećom" (br. 1718). U tom bi sklopu u katekizmima koji će se izrađivati bilo dobro uvesti temu o "kršćanskoj svetosti", o kojoj se u KKC govori pri kraju prvog odsjeka (br. 2012-1016). Svetost i moralnost trebaju se konkretizirati u kršćanskom ostvarenju čovjeka, tj. u ostvarenju evanđeoskih blaženstava²⁰.

3.3 Moralnost strasti

Katekizam govori i o strastima ili čuvstvima. Spominjanje strasti u moralnom dijelu Katekizma može nekoga podsjetiti na rječnik i sadržaj koji su daleki našim vremenima. To je ustvari sinteza traktata teološke Sume sv. Tome (I-II, qq. 22-48)²¹. Ipak, vrijedno je, najmanje iz dva razloga, pozabaviti se člankom petim koji govori o moralnosti strasti. Prvo, u našem, hrvatskom jeziku, u ambijentima u kojima živimo, a još više u podsvijesti mnogih, pojam strast označava uglavnom ono negativno u

čovjeku. Stoga je dobro pogledati koje značenje pojmu strasti pridaje Katekizam. Drugo, uvođenjem pojma *strast* u moralni dio, Katekizam želi ukazati na nešto što ima značenje za moralni život: nanovo otkriti one podsvjesne zone ljudskog djelovanja (ono ugušeno u čovjeku, dobro ili loše, čega nije svjestan). Upravo u ratnoj situaciji to podsvjesno može doći do izražaja s kobnim posljedicama. Izraz *strasti* označava osjećaje ili čuvstva. Katekizam u br. 1763 kaže: "Izraz 'strasti' pripada kršćanskoj baštini. Pod izrazom čuvstva ili strasti podrazumijevaju se uzbuđenja ili pokreti čuvstvenosti koji potiču na djelovanje ili na nedjelovanje gledom na ono što se kao dobro ili kao zlo osjetilo ili zamislilo." Strasti su "prirodne sastavine ljudskog psihičkog života; one su kao neka posredništva i osiguravaju vezu između osjetnog i duhovnog života" (br. 1764). Glavne strasti su: "ljubav i mržnja, želja i strah, radost, žalost i srdžba" (br. 1772). Važno je naglasiti da strasti "u sebi nisu ni dobre ni zle. One dobivaju moralno određenje samo u mjeri u kojoj stvarno ovise o razumu i volji" (br. 1767). Zanimljivo je da snažna čuvstva "ne odlučuju ni o moralnosti ni o svetosti osoba" (br. 1768). Čuvstva ili strasti mogu biti ugrađeni u kreposti ili se pretvoriti u mane. Važno je također reći da u kršćanskom životu "sam Duh Sveti djeluje stavljajući u pokret cijelo biće, uključujući i njegove boli, strahove i žalosti, kao što je očito u smrtnoj borbi i mucu Gospodinovoj. U Kristu mogu ljudski osjećaji zadobiti svoje usavršenje u ljubavi i u božanskom blaženstvu" (br. 1769).

3.4 Kreposti

Katekizam opširno govori o krepostima (usp. br. 1803-1845) i time pokazuje da kreposti imaju veliku važnost za moralni život čovjeka. On donosi tradicionalnu po-

¹⁹ Vidal drži da Katekizam ne uspijeva u potpunosti to ostvariti, jer moral KKC-e nije ni moral govora na gori ni moral blaženstva. Usp. M. VIDAL, *La morale nel "Catechismo della Chiesa Cattolica"*, u: *Rivista di teologia morale* 25(1993), 98(2), str. 206.

²⁰ Usp. *isto*, str. 214.

²¹ Usp. *isto*, str. 215.

djelu kreposti na ljudske (stožerne, moralne, čudoredne ili intelektualne) i bogoslovne ili teologalne kreposti. Čudoredne kreposti se prvenstveno stječu ljudskim nastojanjem. "Četiri kreposti imaju ulogu stožera. Zato se i zovu 'stožerne' (kardinalne): sve ostale se svrstavaju oko njih. To su: razboritost, pravednosti, jakost i umjerenost" (br. 1805). Ljudske kreposti se ukorjenjuju u bogoslovnim krepostima (usp. br. 1812). Bogoslovne kreposti (vjera, ufanje i ljubav) "zasnivaju, nadahnjuju i obilježuju moralno djelovanje kršćana. One oblikuju i oživljuju sve moralne kreposti" (br. 1813). Ljubav, koju je Isus proglasio novom zapovijedi (usp. Iv 13,34), kao forma kreposti spaja i međusobno raspoređuje kreposti, "ona je izvor i cilj njihova kršćanskog vršenja" (br. 1827). U sklopu izlaganja o krepostima Katekizam govori o "Darovima i plodovima Duha Svetoga" (usp. br. 1830-1832). Čudoredni "život kršćana podržavaju darovi Duha Svetoga. To su trajna raspoloženja koja čovjeka čine poslušnim poticajima Duha Svetoga" (br. 1830). Uz sedam darova Duha Svetoga (mudrost, razum, savjet, jakost, znanje, pobožnost i strah Božji), Katekizam navodi dvanaest plodova Duha Svetoga: "ljubav, radost, mir, strpljivost, velikodušnost, uslužnost, dobrotu, krotkost, vjernost, blagost, uzdržljivost, čistoća" (Gal 5,22-23 vulg.)" (br. 1832).

U govoru o krepostima KKC se zaustavlja na tradicionalnoj podjeli, a ne spominje novije pokušaje podjele kreposti koji bi mogli biti zanimljivi upravo za katehetsku praksu.

Uz stožerne i bogoslovne kreposti u novije se vrijeme u moralnoj teologiji sve veća pozornost posvećuje biblijskim ili eshatološkim odnosno modernim ili suvremenim krepostima. One, s jedne strane, pronalaze svoje utemeljenje u Svetom pismu, a s druge strane, kao 'znakovi vremena', upućuju na suvremenu problematiku konkretnog čovjeka.

Pojam kreposti je u novije vrijeme bio u velikoj krizi. Odsutnost tog pojma iz mnogih teoloških rječnika i drugotno mjesto koje kreposti zauzimaju u suvremenoj te-

ologiji pokazuju da je pojam kreposti tijekom povijesti pogrešno tumačen i primjenjivan²². U mnogim kontekstima pojam kreposti je bio rezerviran za "posvećene" osobe, odnosio se prvotno na pobožnost i nutrinu. Bio je sinonim za odricanje i kontrolu osjećaja, za poslušnost direktivama.

Paul Valery napisao je: "Riječ krepost je mrtva ili u najmanju ruku umire. Gotovo se više ne izgovara... Što se mene tiče... upotrebljavam je rijetko i uvijek s ironičnim akcentom."²³

Polazeći od takve krizne situacije, a uočavajući važnost kreposti za kršćanski život, neki autori pokušavaju posljednjih desetljeća bogatu problematiku kreposti približiti suvremenu čovjeku. Tako Bernhard Haering 60-tih godina našega stoljeća govori o eshatološkim ili biblijskim krepostima.²⁴ Ukazuje na razliku između grčkog shvaćanja kreposti (intelektualne ili stožerne kreposti) i biblijskog shvaćanja kreposti. Kada stoik govori o kreposti, on misli na sebe, na svoje samousavršavanje i na somokontrolu. Za Grka klasične starine "krepost je sinonim autonomije sa strane čovjeka u odnosu na vlastiti život, jer samo tako, samo onda kada uspije obuzdati samoga sebe, on potpuno realizira vlastitu egzistenciju"²⁵. Kršćanska etika je uvijek prihvaćala ono što je dobro u takvom konceptu kreposti, osobito trajnost i postojanost.

Biblijska koncepcija kreposti stavlja naglasak na vjernost Bogu, koji svoj narod poziva na mijenjanje. "Eshatološki" ovdje znači početak promjene čovjeka i njegove povijesti koji je započeo utjelovljenjem Sina Čovječjega. Tako su veoma aktualne biblijske ili eshatološke kreposti: nada, vjernost, budnost, strpljivost, hrabrost, smisao za humor, krepost razlikovanja i nenasilja, spremnost za dijalog, za kompro-

²² Usp. D. MONGILLO, *Virtù, u: Nuovo dizionario di teologia morale*, COMPAGNONI, G. PIANA, S. PRIVITERA (ured.), Edizioni paoline, 1990, str. 1452-1453.

²³ Isto, str. 1452, bilj. Variete in Oeuvres I, Parigi 1957, str. 940.

²⁴ Usp. B. HAERING, *La morale del discorso della montagna*, Roma 1967, str. 268 ss.

²⁵ Isto, 268.

mis, istinitost (istinito misliti, istinu činiti, istinu govoriti).

Danas se govori o krepostima modernog čovjeka. Krepost se shvaća kao moralna sposobnost koja nije prvenstveno određena zapovijedima i dužnostima nego je to djelatna svijest moći prema dobru. U tom smislu spominju se sljedeće kreposti: tolerancija (ova 1995. godina je godina tolerancije), otvorenost duhu, nepristranost, odvažnost, kolegijalnost, darežljivost, diskrecija, sposobnost radovati se s drugim, ljubavnost, zahvalnost, poniznost, samosvladavanje, pouzdanost.²⁶

U tumačenju kreposti u katehetskoj praksi bilo bi dobro krenuti od toga novijeg shvaćanja tako bremenitog pojma kreposti. Valjalo bi protumačiti najprije one kreposti koje se čine bližima današnjem čovjeku, osobito mladu čovjeku, kao što su kolegijalnost, tolerancija, sposobnost razlikovanja, diskrecija, spremnost na dijalog, istinitost...No ne smijemo se na tome zaustaviti. Suvremene kreposti nas moraju uvesti u bogatstvo stožernih i bogoštovnih kreposti. I to tako da imamo u vidu krepost kao put vjernosti prema Bogu i krepost kao stvarnu brigu za postizanje dobra vlastitog ja.

3.5 Grijech

Za katehetsku praksu, ali ne samo za nju, veoma je važno shvaćanje problematike grijeha. Živimo u vrijeme slabljenja osjećaja za grijeh. Mladi ljudi su danas više nego na grijeh osjetljivi na zlo i krivnju. O tome žele raspravljati. Naprotiv, govor o grijehu im je nekako dalek i stran te kao da ne žele o tome razmišljati. Točna je konstatacija, koju je još 1946. godine u radio-poruci Nacionalnom katehetskom kongresu u Bostonu (SAD), izrekao papa Pio XII: "Gubitak kriterija i osjećaja za grijeh je najveći grijeh današnjeg čovjeka".²⁷ Sadašnji papa Ivan Pavao II. u pobudnici "Pomirenje i pokora" iz 1984. godine također govori o "gubitku osjećaja za grijeh".²⁸ Mi živimo u vremenu u kojem se uz pojavu gubitka osjećaja za grijeh javlja i pojava zamjenjivanja ili miješanja sadržajno različitih pojmova kao što su grijeh, krivnja i zlo.

Nakon 2. vatikanskog koncila moralna

teologija je puno vremena i prostora posvetila problematici shvaćanja grijeha, težine grijeha, temeljnog opredjeljenja te pitanjima "društvenog grijeha" i "strukture grijeha". Tako je jedan od pokušaja kako približiti pojam grijeha suvremenu čovjeku, bio onaj da se razmišljanje o grijehu nužno vezuje uz govor o obraćenju, odnosno uz govor o Božjem milosrđu. Govoriti o grijehu znači biti okrenut obraćenju. Sav govor o grijehu treba biti prožet idejom: obraćenje je moguće. Krist nas je oslobodio.²⁹

Suvremeni kršćanin se u odnosu na grijeh našao u nejasnoj situaciji. Kako izaći iz te nejasnoće? Koji su razlozi nejasnoće i "gubitka osjećaja za grijeh"? Uz nagle promjene, u kojima se odjednom našao suvremeni čovjek, treba spomenuti i ne uvijek adekvatni način govora o grijehu, osobito ne onaj prije 2. vatikanskog sabora.

KKC je svjestan te nejasnoće i teškog položaja suvremena kršćanina i zbog toga želi pojasniti osnovne pojmove o grijehu. Temeljna postavka je izražena u naslovu: "Milosrđe i grijeh", tj. stvarnost grijeha je promatrana polazeći od Božjeg milosrđa (usp. br. 1846-1848).

U Katekizmu su definicija grijeha te govor o razlici među grijesima i težini grijeha tradicionalni. Nisu naznačene novije poteškoće i nejasnoće. Ipak, pri kraju ovog dijela spominju se "strukture grijeha" i "društveni grijeh" (usp. br. 1869)³⁰.

Uz ono što se nalazi u Katekizmu, važno je u konkretnom katehetskom govoru o gri-

²⁶ Usp. H. KLOMPS, *Tugenden des modernen Menschen*, Regensburg 1976¹.

²⁷ Usp. PAPA IVAN PAVAO II, *Pomirenje i pokora. Reconciliatio et paenitentia*, KS dokumenti 74, Zagreb 1985, str. 55, bilj. 100.

²⁸ Usp. isto, br. 18, str. 54-59.

²⁹ Usp. B. HAERING, *Liberi e fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici-1*, Edizioni paoline, Roma 1980², str. 445-552. Taj autor više stranica u talijanskom prijevodu posvećuje obraćenju (61 str.) nego grijehu (46 str.).

³⁰ To je svakako nešto novo, ali spominjući "strukture grijeha", ne citira se temeljni tekst o tome iz enciklike "Socijalna skrb", br. 36-37. Usp. M. VALKOVIĆ (uredio i uvod napisao), SOCIJALNI DOKUMENTI CRKVE, *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 1991, str. 603-605.

jehu pokazati veću i direktniju povezanost sa Svetim pismom, te više naglasiti socijalnu i eklezijalnu dimenziju grijeha.

4. ZAKLJUČAK

Živimo u nemirnim i nesigurnim vremenima. Ne radi se samo o vanjskoj društveno-političkoj nesigurnosti. Puno je problematičnija unutarnja nesigurnost suvremena čovjeka i nas suvremenih kršćana, nesigurnost u odnosu na vrednote, ali i u odnosu na neke osnovne pojmove naše kršćanske vjere kao što su: sloboda, savjest, grijeh, kreposti, istinitost, vjernost, pravednost.

Današnji kršćanin je u opasnosti da sva-ki od ovih pojmova protumači na svoj način, tj. onako kako mu trenutno odgovara. To se može vidjeti u konkretnom životu: osobnom, obiteljskom, redovničkom i osobito društvenom.

Kako i gdje pronaći sigurnost?

Katekizam Katoličke crkve je nastao iz želje i potrebe da se suvremenom kršćaninu ponude određene smjernice i pokažu jasniji putovi. Je li u tome uspio? U nekim je

moralnim pitanjima uspjeliji, a u nekima će biti potrebno, zbog tradicionalnog rječnika i postavki, pojedine izričaje proširiti i približiti današnjem čovjeku.

Treba proučavati moralni dio Katekizma s različitih aspekata, (tj. naslovi, sadržaj, citati). Ono što osobito veseli jesu glavni naslovi, koji daju ton i samom sadržaju. "Život u Kristu" i "Život u Duhu" jest okvir unutar kojeg je potrebno preišljati konkretni kršćanski život. "Život u Duhu" kao osnovni vjernikov poziv moći će se ostvarivati jedino u traženju jasnoće u bitnim pojmovima kao što su: istina, pravednost, mir, sloboda, savjest, grijeh, vjernost. U kršćanskom životu valja krenuti od sebe i svojeg života i pitati se kako se spomenuti pojmovi ostvaruju u vlastitu životu. Tek nakon toga prvog koraka bit ćemo sposobniji vjerom obogatiti druge i radost kršćanske poruke uspješno nuditi djeci i mladima. Usprkos svim poteškoćama i nesigurnostima kojima je okružen, kršćanin je čovjek koji realno i optimistički gleda u budućnost, jer mu budućnost osvjetljava život u Isusu Kristu po Duhu Svetom.